

Ryszard Manteuffel

KRYTYCZNA OCENA STANU NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH NA TLE POTRZEB GOSPODARKI I KULTURY NARODOWEJ ORAZ ROZWOJU NAUKI ŚWIATOWEJ

Referat obejmuje zakres nieco szerszy niż to mówi jego tytuł. Trudno bowiem w sposób nieco sztuczny wyizolować jedynie dyscypliny ściśle ekonomiczno-rolnicze, gdy w rzeczywistości wiążą się one z szeregiem dyscyplin pokrewnych lub wspomagających, którymi musi się posługiwać ekonomista w swych pracach, lub które musi stale konsultować. Tak więc referat obejmie, tam gdzie to będzie konieczne, nauki ekonomiczne oraz według terminologii, która się już utarła wśród ekonomistów rolnych, również i tzw. nauki pokrewne jak np. statystyka matematyczna, socjologia, fizjologia pracy w zastosowaniu do potrzeb organizacji pracy, ekonomika gospodarstwa domowego.

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA I ZAKRES ZADAŃ OBJĘTYCH NAUKAMI EKONOMICZNO-ROLNICZYMI

A. Charakterystyka

Niejednokrotnie nauki ekonomiczno-rolnicze określane ekonomiką rolnictwa w szerokim tego słowa znaczeniu dzielone są na dwie duże grupy dyscyplin, na tzw. makroekonomikę oraz na tzw. mikroekonomikę.

Makroekonomikę rolniczą określa się nieraz jako ekonomikę (w węższym tego słowa znaczeniu) oraz organizację rolnictwa. W zakres ekonomiki rolnictwa (w węższym tego słowa znaczeniu) wchodzi — by tylko wymienić ważniejsze — następujące zagadnienia:

a) ekonomika działów i gałęzi produkcyjnych oraz usługowo-rolniczych w przestrzeni i w czasie,

b) ekonomika i organizacja poszczególnych form społeczno-gospodarczych jednostek produkcyjnych, również w przestrzeni tj. w mniejszym lub w większym rejonie aż do całego kraju, oraz w czasie,

c) przestrzenne rozmieszczenie produkcji w mniejszym lub większym rejonie oraz alokacja przestrzenna środków produkcji w rolnictwie.

Z kolei w zakres organizacji rolnictwa w tym ujęciu wchodzi polityka agrarna oraz polityka gospodarcza w stosunku do rolnictwa.

Mikroekonomikę rolniczą określa się, jeśli przyjąć omawiany układ, jako ekonomikę i organizację poszczególnych jednostek organizacyjnych oraz produkcyjnych zajmujących się produkcją rolniczą.

Przytoczona przeze mnie systematyka obejmuje jedynie wąsko rozumiane nauki ekonomiczno-rolnicze, oraz ma tę wadę, że nie jest oficjalnie obowiązująca w naszym kraju. Dlatego w dalszym ciągu wymienię wszystkie ważniejsze dyscypliny względnie grupy dyscyplin w jakiejś mniej lub bardziej dowolnej kolejności, które wchodzi do grupy dyscyplin nazywanych przez ekonomistów rolnych naukami ekonomiczno-rolniczymi i pokrewnymi i którymi w jakimś stopniu opiekuje się Komitet Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V PAN. Tak więc:

- Ekonomia rolnictwa w wąskim tego słowa znaczeniu
- Polityka agrarna
- Polityka gospodarcza w stosunku do rolnictwa
- Spółdzielczość rolnicza
- Ustawodawstwo rolnicze
- Historia rolnictwa
- Geografia rolnicza
- Nauka o rejonizacji ekonomicznej i rozmieszczeniu produkcji rolniczej
- Planowanie produkcji rolniczej
- Ekonomia i organizacja gospodarstw rolniczych
- Taksacja rolnicza
- Nauka o pracy: ekonomika pracy i organizacja procesów produkcyjnych
- Socjologia rolnicza (z elementami psychologii)
- Metodyka podejmowania decyzji w zakresie produkcji rolniczej
- Agronomia społeczna: doradztwo organizacyjne i produkcyjne oraz oświata rolnicza szkolna i pozaszkolna
- Ekonomia gospodarstwa domowego na wsi (home economics)
- Ekonomia i organizacja obrotu artykułami rolniczymi oraz artykułami przemysłowymi będącymi środkami produkcji w rolnictwie.
- Ekonomia i organizacja usług dla rolnictwa
- Ekonomia przemysłu rolnego na terenie przedsiębiorstwa rolniczego
- Metodyka gromadzenia materiałów badawczych, oraz przeprowadzania badań ekonomiczno-rolniczych:
 - Statystyka rolnicza

- Księgowość rolnicza
- Ekonometria: statystyka matematyczna i matematyka stosowana
- Metodyka: kalkulacji rolniczych, stosowania modeli ekonomiczno-organizacyjnych, ankiet
- Rolnictwo porównawcze w skali światowej.

B. Zakres zadań

Nauki ekonomiczno-rolnicze w zasadzie należą do nauk stosowanych mają więc podwójny charakter i zadanie: zadanie pozytywne oraz zadanie normatywne. Mają one więc za zadanie nie tylko poznawać rzeczywistość i dawać uogólnienia ale jednocześnie sugerować lub postulować zmiany w gospodarce rolniczej dodatnie z punktu widzenia interesów i zadań państwa zmierzającego ku socjalizmowi. Tak więc w zakres nauk ekonomiczno-rolniczych wchodzi z jednej strony poznawanie obiektywnej rzeczywistości w rolnictwie swego kraju i rozwijanie poszczególnych nauk z punktu widzenia teorii, metodyki oraz systematyki, z drugiej strony prognozowanie i planowanie rozwoju tej grupy nauk jak i pomoc państwu przy podnoszeniu gospodarki narodowej na odcinku przede wszystkim rolnictwa.

II. STAN I KIERUNKI ROZWOJOWE NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH W SKALI ŚWIATOWEJ

Tak jak przed II, a zwłaszcza przed I wojną światową ton w zakresie ekonomiki i organizacji rolnictwa w szczególności w odniesieniu do gospodarstw wielkorolnych-folwarcznych w Europie nadawali ekonomiści niemieccy, a w odniesieniu do gospodarstw chłopskich-rodzinnych ekonomiści rosyjscy (A. Czajanow i inni), ekonomista szwajcarski E. Laur oraz ekonomista duński O. H. Larsen, tak po II wojnie światowej rolę tę przejęli ekonomiści północnoamerykańscy. Początki tego silnego rozwoju nauk ekonomiczno-rolniczych w Stanach Zjednoczonych AP sięgają okresu jeszcze po I wojnie światowej.

W USA istnieje ogromna kadra ekonomistów rolnych zajmujących się pracą naukowo-badawczą. Kadra ta jest zatrudniona w ponad 50 uniwersytetach i innych szkołach wyższych posiadających wydziały rolnictwa: w każdym z nich jest kilkunastu lub kilkudziesięciu samodzielnych pracowników naukowych w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych. Poza tym wielka liczba ekonomistów rolnych zatrudniona jest przez Federalny Departament Rolnictwa (Ministerstwo) w Dziale Studiów i Badań. Duże środki na badania posiadają dwa instytuty ekonomiczno-rolnicze (Organizacji Gospodarstw i Polityki Agrarnej) oraz szereg specjalistycznych komitetów naukowo-badawczych. Pracownicy badawczy w zakresie nauk

ekonomiczno-rolniczych zatrudnieni są poza tym i przez inne instytucje gospodarcze. W ostatnich latach rozwinęły się tam b. silnie metody statystyczno-ekonomiczne (m. in. funkcje produkcji, programowanie liniowe). Jeśli chodzi o kierunki badawcze szczególnie rozwinięte to należy do nich ustalanie kierunków produkcyjnych, właściwych proporcji pomiędzy gałęziami w gospodarstwie, optymalnego poziomu intensywności oraz produktywności; ostatnio w niektórych ośrodkach zainteresowano się w szczególności zasadami podejmowania decyzji produkcyjnych, oraz stosunkiem producenta do swego zawodu. Znaczna część prac badawczych nastawiona jest na potrzeby doradztwa organizacyjno-produkcyjnego wśród farmerów.

W Zachodniej Europie wpływ nauki amerykańskiej jest b. silny aczkolwiek niektóre kraje posiadają — jeszcze, albo — już własny oryginalny dorobek i własny styl.

Kraje skandynawskie pozostają pod silnym wpływem nauki północno-amerykańskiej. Wśród nich Szwecja ma jednak własny oryginalny dorobek w zakresie organizacji pracy (A. Haraldson) oraz w zakresie organizacji przedsiębiorstw (U. Renborg).

W NRF istnieje stosunkowo liczna grupa ekonomistów rolnych, którzy mają własny oryginalny dorobek powojenny oparty zarówno o ich dawniejsze wybitne osiągnięcia jak i o ostatnie prace powojenne. W szczególności należy podkreślić ich dorobek w zakresie ekonomiki i organizacji pracy, rachunku ekonomicznego, metod modelowych, polityki agrarnej.

W W. Brytanii w zakresie organizacji gospodarstw istnieje tendencja do stosowania możliwie prostych metod. M. in. ich dorobkiem jest metoda planowania programu, oraz posługiwanie się kategorią zysku brutto (gross margin). Poza tym klasyczną dla tego kraju formą badań ekonomicznych jest obliczanie kosztów produkcji poszczególnych artykułów rolniczych w różnych regionach kraju, przy zmieniających się warunkach ekonomicznych.

W Holandii jedną z poważniejszych prac prowadzonych na dużą skalę jest obliczenie w oparciu o rachunkowość rolniczą kosztów produkcji ważniejszych artykułów w poszczególnych prowincjach kraju; wyniki tych badań są wykorzystywane przez państwo dla polityki cen artykułów rolniczych.

We Francji po wojnie rozwinęły się nauki ekonomiczno-rolnicze stosunkowo silnie, zwłaszcza w porównaniu do okresu sprzed II wojny światowej, kiedy znajdowały się one w powijakach. M. in. przyczynił się do tego Rolniczy Instytut Naukowo Badawczy, który przy każdej katedrze ekonomiczno-rolniczej na tamtejszych wyższych uczelniach rolniczych stworzył pracownię badawczą podległą kierownikowi katedry. W zakresie ekonomiki rolnictwa Francja pozostaje pod wpływem USA, w zakresie

organizacji pracy pod pewnym wpływem NRF, aczkolwiek posiada również w tym zakresie poważny własny dorobek (J. Piel Desruisseaux). W ostatnich latach Francja promieniuje na Hiszpanię i Portugalię, przyczyniając się do wzrostu kadry naukowej oraz przekazując swe metody pracy badawczej.

Włochy dotychczas raczej dosyć zacofane w zakresie metod badawczych w naukach ekonomiczno-rolniczych, szybko się unowocześniają, inaczej mówiąc amerykanizują się. Przy uniwersytecie w Neapolu stworzono rodzaj filii uniwersytetu amerykańskiego w Berkeley (Kalifornia), gdzie kształceni są młodzi ekonomiści włoscy, zwłaszcza w zakresie posługiwania się statystyczno-matematycznymi metodami badawczymi.

W Brukseli Biuro „Wspólnego Rynku” prowadzi obszernie badania dotyczące porównawczej opłacalności rolnictwa w krajach członkowskich oraz wpływu tej różnej opłacalności na strukturę rolną.

W Szwajcarii w Sekretariacie Chłopskim w Brugg prowadzone są prace ekonomiczno-rolnicze oparte o rachunkowość rolną zapoczątkowaną przez E. Laura w r. 1901, w zasadzie w formie niezmienionej. Pozwala to na cenne badanie dynamiki w okresie owych z górą 60 lat nieprzerwanej pracy. Prace te oparte podobnie jak i w innych jeszcze krajach np. w Belgii, Danii i Szwecji, nie mówiąc już o Holandii, o której już wspomniałem, o rachunkowość rolniczą, cechują się trafnością wnioskowania.

Grecja pozostaje pod wpływem nauki brytyjskiej oraz francuskiej. W Turcji po wpływy w zakresie ekonomiki rolnej zaczyna sięgać NRF..

Jeśli chodzi o grupę krajów socjalistycznych to w ostatnich latach na Węgrzech rozwija się dosyć silnie stosowanie metod ekonometrycznych w naukach ekonomiczno-rolniczych. W NRD i CSRS również metody te spotykają się ze wzrastającym zainteresowaniem.

Jugosławia zarówno pod względem stosowanych metod badawczych jak i organizacji uczelnianych komórek badawczych pozostaje pod wpływem amerykańskim.

W ZSRR w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych wciąż jeszcze dominują metody tradycyjne, chociaż już istnieją pierwsze poważniejsze próby stosowania również i metod statystyczno-matematycznych. Z zakresu podstawowej tematyki badawczej wymienię tu zagadnienie kosztów produkcji, rozmieszczenia produkcji oraz alokacji środków produkcji, organizacji i zarządzania rolnictwem, organizacji grup ludzkich w procesie produkcji, efektywności inwestycji.

Jeśli chodzi o kraje innych stron świata to przeważa w nich wpływ nauki amerykańskiej. Indie, Japonia, Południowa Ameryka i szereg innych krajów azjatyckich (Izrael), oraz afrykańskich posiadają stałe umowy z uniwersytetami amerykańskimi, które wysyłają do nich swoich pracowników naukowych dla celów nauczania, organizacji nauki, upowszech-

niania wiedzy rolniczej oraz pracy badawczej (visiting professors.) W pewnych krajach istnieją nawet oddzielne uniwersytety amerykańskie. Niektóre kraje afrykańskie nawiązują jednak ostatnio kontakty naukowe w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych również z W. Brytanią, Francją a także i z innymi krajami europejskimi.

Australia jest dosyć samodzielna, ma jednak bliskie powiązania z nauką zarówno amerykańską jak i brytyjską.

III. OSIĄGNIĘCIA KRAJOWE W ZAKRESIE NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH Z UWYPUKLIENIEM OSTATNIEGO 10-LECIA

W rozdziale tym zaczynam od krótkiego przytoczenia dyscyplin lub zagadnień w których są do zanotowania szczególne osiągnięcia nauk ekonomiczno-rolniczych przed II wojną światową, z podaniem osób, które w tych pracach brały udział. Następnie podaję grupy zagadnień, które zostały opracowane w okresie Polski Ludowej, zwłaszcza zaś w okresie ostatnich 10 lat. Staram się krótko charakteryzować w jakim kierunku szły opracowania te i na czym polegały osiągnięcia.

Tam gdzie podaję nazwiska umieszczam je w kolejności alfabetycznej. W takiej samej kolejności podaję poszczególne problemy, względnie dyscypliny naukowe.

A. Osiągnięcia w okresie 20-letnia 1918—1939 r.

W okresie przedwojennym w naukach ekonomiczno-rolniczych istniały dwa nurty: jeden zajmujący się gospodarką wielkoobszarową, a drugi — ekonomiką i obroną interesów gospodarstw chłopskich.

Wymienię tu tylko główne kierunki, w zakresie których nauka polska osiągnęła poziom europejski lub go nawet czasami przekraczała.

Agronomia społeczna. Dziedzina ta, w zakresie której istniały w Polsce już i przed I wojną światową poważne osiągnięcia praktyczne, zostały w omawianym okresie opracowane również i teoretycznie, nie mówiąc już o dalszym jej rozwoju w praktyce. M. in. w początku lat dwudziestych została przeszczepiona z Ameryki (4-H-Club) przez J. Mikułowskiego i innych idea przysposobienia rolniczego wśród młodzieży rolniczej. Szczególnie zasłużeni w tej dziedzinie to W. Bronikowski, Wł. Grabski, Z. Kobyliński, J. Mikułowski-Pomorski.

Badania historyczno-monograficzne. Zainicjował je i prowadził sam i przez swoich uczniów Fr. Bujak, który stworzył wokół siebie szkołę. Znane były m. in. seminaria prowadzone przez niego, na których skupiał swoich uczniów.

Bilanse rolnicze. Szczególnie znane były bilanse zbożowe opracowywane przez Wł. Nowickiego.

Ekonomia gospodarstw chłopskich. Dyscyplina ta w poprzednich okresach prawie że nie badana osiągnęła niezły poziom rozwoju dzięki głównie powołaniu do życia w r. 1926 w Instytucie Puławskim Wydziału Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Wiejskich, którego główną bazą badawczą była rachunkowość prowadzona przez kilkuset chłopów pod kierunkiem i przy współudziale Wydziału. Rachunkowość, do rozwoju której przyczynił się przede wszystkim J. Curzytek prowadzona była w oparciu o metodę szwajcarską E. Laura. W tej dziedzinie położyli główne zasługi i mieli szczególne osiągnięcia: St. Antoniewski, Fr. Bujak, J. Curzytek, Fr. Dziedzic, W. Ponikowski, M. Sowiński, W. Staniewicz.

Kalkulacje rolnicze i koszty w rolnictwie. W tym zakresie osiągnięcia teoretyczne i konkretne wyniki badawcze miały ośrodki: warszawski, krakowski i dublański. Szkoła krakowska (St. Surzycki) nazywana była szkołą kalkulacyjną. Najpoważniejszą pracą teoretyczną w zakresie kosztów jednostkowych w początkach lat trzydziestych była praca M. Sowińskiego. Dziełem, które można by już teraz nazwać klasycznym z tego zakresu, które wprawdzie ukazało się dopiero w r. 1947, lecz które było podsumowaniem dorobku dwudziestolecia jest „Rachunkowość gospodarstw wiejskich” St. Moszczeńskiego. St. Pawlik w Dublinach również miał poważniejsze osiągnięcia.

Matematyzacja nauk ekonomicznych i statystyka matematyczna w zastosowaniu do rolnictwa. Pionierem w zakresie zastosowania metod statystyki matematycznej w naukach ekonomiczno-rolniczych w szerszym zakresie nie tylko w Polsce ale i w Europie był w początkach lat dwudziestych St. Moszczeński, który stworzył warszawską szkołę matematyczną. Poza nim w tej dziedzinie odznaczyli się: St. Mandrecki, I. Maryanowska, J. Splawa-Neyman, H. Paszkowiczowa, W. Pytkowski i St. Schmidt.

Naukowa organizacja pracy w rolnictwie. W dziedzinie tej Polska posiadała poważne osiągnięcia zarówno teoretyczne jak i praktyczne. Pionierami w tej dziedzinie w oparciu o polskie prace K. Adamieckiego w przemyśle byli St. Biedrzycki i St. Moszczeński. Poza nimi szczególnie odznaczyli się T. Tomaszewski i Fr. Zoll.

Polityka agrarna. W tej dziedzinie są do zanotowania poważne prace zarówno z pozycji ekonomii burżuazyjnej jak i marksistowskiej. Dotyczyły one m. in. ustroju rolnego w Polsce, przebudowy agrarnej, kryzysu rolnego, kwestii rolnej, bezrobocia na wsi. Szczególnie znanymi autorami prac byli: Fr. Fidler, Wł. Grabski, Z. Ludkiewicz, L. Krzywicki, J. Marchlewski, J. Poniatowski, A. Rose, H. Ryng i W. Staniewicz.

Rolnictwo jako dział gospodarki narodowej. Należy tu wymienić pracę dotyczącą metody obliczania udziału rolnictwa w dochodzie narodowym i jej autorów M. Kaleckiego i L. Landaua.

Rynki rolne. Wśród osób zajmujących się tymi problemami należy wymienić S. Królikowskiego, R. Rosego i St. Schmidta.

Socjologia wsi. Wśród problemów należących do tej dyscypliny należy wymienić przede wszystkim zagadnienie struktury społecznej wsi polskiej. Cennymi publikacjami były pozycje pamiętnikarskie takie jak „Pamiętniki chłopów” oraz „Młode pokolenie chłopów”. Spośród autorów wymienię J. Chałasińskiego, Wł. Grabskiego.

Taksacja rolnicza. Szczególne osiągnięcia w tym zakresie poza St. Moszczeńskim ma W. Schramm, który stworzył tzw. szkołę taksacyjną poznańską, zajmującą się głównie wyceną gruntów oraz gospodarstw rolniczych.

B. Osiągnięcia w Polsce Ludowej

W tym punkcie wymieniam dyscypliny i zagadnienia, co do których należy stwierdzić większe zainteresowanie i w zakresie których została wykonana znaczniejsza ilość prac naukowo-badawczych na zadowalającym przynajmniej poziomie.

1. **Ekonomika rolnictwa** (w wąskim tego terminu znaczeniu).

Efektywność inwestycji rolniczych. W zakresie tym po r. 1956 na skutek inspiracji Komisji Planowania przy RM został wykonany większy wysiłek, zarówno przez Sekcję Rolną Konferencji Krajowej w sprawie Efektywności Inwestycji jak i przez zespół ekonomistów rolnych w Komitecie Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V PAN. Dokonano przeglądu oraz uzupełnienia metod dla oceny efektywności inwestycji i dokonano wstępnego uzgodnienia poglądów na sposób podejścia do zagadnienia. Ukazał się szereg publikacji, ostatnio publikacja stanowiąca syntezę dotychczasowego dorobku w tej dziedzinie.

Efektywność środków obrotowych. Zagadnienie jest jeszcze dalekie od możliwości dokonania syntezy. Ukazało się szereg prac wnoszących pewne wyniki liczbowe — parametry do rachunku oraz dających pewne podstawy dla polityki gospodarczej. Dotyczy to głównie środków nawozowych.

Ekonomika gałęzi produkcyjnych w rolnictwie. Na zanotowanie zasługują osiągnięcia dotyczące rozeznania w zakresie gałęzi produkcyjnych w dziale produkcji zwierzęcej (bydło, trzoda) oraz w zakresie produkcji ogrodniczej.

Ekonomika indywidualnych gospodarstw chłopskich. Dzięki pracom w tym zakresie opartym głównie o dane z gospodarstw, w których rachunkowość prowadzona jest przez Instytut

Ekonomiki Rolnej a częściowo i o dane GUS istnieje jasność w zakresie poziomu dochodowości, struktury produkcji i nakładów, obrotów artykułami itp. w gospodarstwach chłopskich w Polsce. Istnieje też orientacja co do stopnia reprezentatywności danych z tych gospodarstw.

Kierunki produkcji. Wykonano szereg prac precyzujących samą definicję i przedstawiających sposoby ustalania kierunków produkcji. W stadium początkowym znajduje się natomiast rozeznanie efektywności różnych kierunków w różnych rejonach i przy różnym poziomie intensywności.

Intensywność produkcji rolniczej. Prace dotyczą zarówno sposobów określania stopnia intensywności produkcji jak również efektywności różnych poziomów intensywności w różnych formach społeczno-gospodarczych.

Rejonizacja i rozmieszczenie produkcji. Zagadnienie posiada dwie różne strony. Stronę opisowo-poznawczą — dotyczącą istniejącego rozmieszczenia produkcji, oraz istniejących rejonów rolniczo-ekonomicznych i stronę normatywną, sprowadzającą się do postulowania czynnego rozmieszczania produkcji w kraju.

W pierwszej części zagadnienia należy zanotować poważne osiągnięcie w postaci opracowania przez IER Atlasu Rolniczego Polski, którego pierwsze tablice już wyszły z druku. O drugiej części tego powiedzieć nie można. Wprawdzie ekonomiści włączają się do różnych prac nad rejonizacją i rozmieszczeniem produkcji rolniczej, nie została jednak przez nich opracowana metoda, która powinna być stosowana w tej pracy.

Spożycie i dochody ludności wiejskiej. W tym zakresie w oparciu o rachunkowość prowadzoną przez IER oraz o budżety ludności rolniczej istnieje już zadowalające rozeznanie. Prace te są kontynuowane ze względu na konieczność znajomości aktualnej sytuacji.

Ogólna teoria dotycząca ekonomiki rolnictwa. Ukazały się prace traktujące o stosunku rolnictwa do przemysłu i innych działów gospodarki narodowej, oraz charakteru produkcji rolniczej.

2. Ekonomia i organizacja gospodarstw rolniczych

Kalkulacje rolnicze, w tym kalkulacje organiczne. Rozwinięto i posunięto naprzód teorię kalkulacji rolniczych, w szczególności zaś kalkulacji organicznych. Do kalkulacji zastosowano metody statystyki matematycznej.

Koszty produkcji w tym koszty jednostkowe. Osiągnięcia są do zanotowania zarówno w dziedzinie teorii jak i co do ilości uzyskanych merytorycznych wyników. W zakresie teorii wysunięto i rozwinięto koncepcję uorganiczniania metody rozdzielczej obli-

czenia kosztów, oraz dochodzenia do kosztów jednostkowych poprzez obliczanie kosztu produkcji jednostki produktu rolniczego. Rozszerzono ilość obiektów zarówno państwowych jak i chłopskich (indywidualnych oraz spółdzielczych), w których obliczano jednostkowe koszty produkcji według jednolitej metody.

Metody modelowe w zastosowaniu do organizacji gospodarstw. Wprowadzono do zestawu metod badawczych metody modelowe. Stosowano je dla celów organizacji gospodarstw, dla celów planowania rozmieszczenia produkcji rolniczej, dla oceny efektywności inwestycji, dla oceny efektywności kierunków produkcyjnych i w innych przypadkach.

Rozmiary gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. Rozwinięto teorię oraz uzyskano konkretne wyniki dotyczące optymalnych rozmiarów gospodarstw państwowych w dzisiejszych warunkach Polski.

Specjalizacja, uproszczenie i koncentracja produkcji. Rozwinięto teorię, oraz uzyskano wstępne wyniki mówiące o efektywności ekonomicznej gospodarstw państwowych oraz chłopskich indywidualnych o różnym stopniu specjalizacji.

Typizacja gospodarstw rolniczych. Rozwinięto teorię, ustalono istniejące typy gospodarstw ogrodniczych, przeprowadzono szereg prac w zakresie wpływu typu produkcyjnego gospodarstwa na inne jego cechy ekonomiczno-organizacyjne.

Urządzanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. Ustalono w ogólnych zarysach ramową metodę projektu urządzeniowego. W oparciu o analizę szeregu projektów urządzeniowych zbadano zalety i wady różnych wariantów metodycznych poszczególnych elementów elaboratu urządzeniowego. Metody te przekazano do praktyki biur projektowych.

Wycena ekonomiczna ziemi. W oparciu o szereg wykonanych prac rozszerzono dotychczasową metodykę taksacyjną.

3. Ekonomia pracy i organizacja procesów produkcyjnych.

Opracowano kilka metod obliczania zapotrzebowania siły roboczej i siły pociągowej, oraz sporządzania bilansów pracy. Zajmowano się zagadnieniem normowania pracy, opracowano też kilka tabel pomocniczych przy obliczaniu zapotrzebowania pracy.

Ekonomia mechanizacji i transportu w rolnictwie. Opracowano podstawy metodyczne w tym zakresie, oraz wykonano szereg prac, wśród nich szereg prac zespołowych w zakresie badania efektywności mechanizacji produkcji rolniczej w różnych formach spo-

łeczno-gospodarczych. Uzyskano wyniki dotyczące określonych prawidłowości zachodzących w procesie postępującej mechanizacji.

Fizjologia pracy w rolnictwie i jej związek z ekonomiką produkcji rolniczej. W jednym z zakładów uczelnianych zapoczątkowano badania w tym zakresie we współpracy z Instytutem Medycyny Pracy i Higieny Wsi. Badania te pozostają w związku z wielkością wysiłku przy wykonywaniu prac rolniczych na różnym poziomie mechanizacji, oraz z bilansem potrzeb żywnościowych i ich pokryciem w rodzinach robotników rolnych.

Wydajność pracy. Rozwinięto stronę teoretyczną tego zagadnienia, łącznie z metodyką jej obliczania. Wykonano badania dla stwierdzenia różnic co do wielkości wydajności pracy w różnych warunkach i w różnych formach społeczno-gospodarczych.

4. Polityka agrarna i socjologia.

Wykonano podstawowe badania w zakresie struktury społecznej wsi polskiej. Ostatnio zajęto się badaniami w zakresie zmian zachodzących na wsi i w rolnictwie pod wpływem uprzemysławiania najbliższego rejonu. Zbadano zagadnienie chłop-robotnika. Bada się systematycznie reakcje ludności rolniczej na różne posunięcia z zakresu polityki rolnej i ogólnej.

Zapoczątkowano prace z zakresu integracji pionowej w rolnictwie.

Agromia społeczna. Przeprowadzono szereg prac w zakresie skuteczności stosowanych metod upowszechniania wiedzy rolniczej. Badano formy szkolnictwa rolniczego i metody nauczania.

Metodyka planowania w rolnictwie. Przeprowadzono analizę metodyki w zakresie sporządzania planów perspektywicznych, stosowanej przez wojewódzkie komisje planowania gospodarczego. Wypróbowano własne metody przy sporządzaniu planów perspektywicznych dla określonych rejonów.

Podjęmowanie decyzji przez rolników. Przeprowadzono badania w zakresie motywów stosowanych przez indywidualnych chłopów przy podejmowaniu konkretnych decyzji w zakresie kierunku produkcji oraz stosowania różnego poziomu nakładów. Rozpoczęto podobne badania w zakresie kierownictwa państwowymi gospodarstwami rolniczymi.

Socjologia wsi. Badano reakcje środowiska wiejskiego na różnego rodzaju sytuacje. Analizowano stan rodziny wiejskiej, stosunek młodego i starszego pokolenia między sobą. Badano poziom kulturalny rodziny pracownika rolnictwa w zależności od wielkości osiedla w którym mieszka.

Teoria i organizacja spółdzielczości. Badano formy spółdzielcze w różnych krajach świata i w Polsce, dążąc do skryształowania teorii w tym zakresie.

5. Polityka gospodarcza na wsi.

Badano wpływ różnych posunięć z zakresu polityki gospodarczej na położenie ekonomiczne gospodarstw należących do różnych form społeczno-gospodarczych, oraz na poziom zamożności ludności rolniczej.

6. Obrót artykułami rolniczymi i przemysłowymi na wsi.

W oparciu o materiały GUS, IER oraz instytucji zajmujących się handlem rolniczym przeprowadzono badania w zakresie obrotu artykułami rolniczymi, oraz artykułami przemysłowymi stanowiącymi środki produkcji dla rolnictwa.

7. Zagadnienia rolnictwa światowego.

Dokonano analizy od strony ekonomicznej rolnictwa kilku krajów, oraz handlu określonymi artykułami rolniczymi w skali międzynarodowej.

8. Historia rolnictwa.

Wykonano szereg prac o charakterze węższych lub szerszych monografii dotyczących rolnictwa polskiego w ubiegłych stuleciach.

9. Zastosowanie metod matematycznych i statystycznych.

W ostatnich kilku latach daje się zauważyć dosyć silne zainteresowanie się metodami statystyki matematycznej, oraz matematyki stosowanej dla badań ekonomiczno-rolniczych. Poza posiłkowaniem się tymi metodami w pracach merytorycznych, o których już była mowa w szeregu przypadków dokonano określonych zmian, uzupełnień w zakresie samej metodyki. Te prace metodyczne stanowią jednocześnie określony wkład merytoryczny.

10. Ekonomia gospodarstwa domowego.

W pracach dotyczących tego zagadnienia istniała przerwa kilkuletnia w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. W ostatnich latach daje się zauważyć pewne ożywienie w tej dziedzinie. M. in. zbadano obciążenie gospodyni wiejskiej i organizację jej dnia pracy.

11. Systematyka nauk ekonomiczno-rolniczych.

Zagadnienie to wypłynęło w związku z oceną dorobku nauk ekonomiczno-rolniczych, dokonanej na Sesji Komitetu Ekonomiki Rolnictwa

Wydziału V PAN odbytej w r. 1960 w Poznaniu, oraz z coroczną publikacją problematyki badawczej w skali kraju, stanowiącej jedno z podstawowych ogniw metody koordynacji badań naukowych w kraju.

Do wyraźnych osiągnięć Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN jako ciała społeczno-naukowego jednoczącego w zasadzie wszystkich samodzielnych pracowników nauki w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych kierujących większymi lub mniejszymi komórkami naukowo-badawczymi należy analiza szczególnie trudnych lub szczególnie skomplikowanych zagadnień gospodarczo-społecznych w rolnictwie i przekazywaniu wyników tych analiz władzom partyjnym i państwowym. Można tu wymienić następujące sprawy: Fundusz Rozwoju Rolnictwa oraz kółka rolnicze; formy społecznej przebudowy rolnictwa; spadkobranie; podział gospodarstw rolniczych i spłaty rodzinne na wsi; bilans zbożowy; rejonizacja i rozmieszczenie produkcji oraz planowanie przestrzenne; planowanie perspektywiczne i inne, problem mechanizacji rolnictwa.

IV. ANALIZA STANU ISTNIEJĄCEGO W KRAJU W ZAKRESIE NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH NA TLE POTRZEB GOSPODARKI I KULTURY NARODOWEJ

Na skutek istniejących braków wysuwają się potrzeby w zakresie zagadnień wymienionych dalej. Wymienianie tu jakiegoś zagadnienia nie oznacza, by w tym zakresie nie było żadnych prac oraz żadnego dorobku naukowego. Najczęściej oznacza to konieczność szerszego zajęcia się zagadnieniem.

Potrzeby o charakterze bardziej ogólnym

Sposoby racjonalizacji produkcji rolniczej.

Sytuacja rolnictwa i kierunki zmian wobec procesu industrializacji kraju.

Miejsce rolnictwa w gospodarce narodowej.

Droga rolnictwa w procesie umacniania socjalizmu w Polsce Ludowej z jednoczesnym zapewnieniem: wzrostu produkcji, wzrostu wydajności pracy, wzrostu dochodów realnych pracujących w rolnictwie przy jednoczesnym ulżeniu ich pracy przez zbliżanie warunków i charakteru pracy w rolnictwie do pracy w zawodach pozarolniczych.

Drogi zapewnienia wzrostu produkcji rolniczej i uniezależnienie się od importu oraz ustalenie trwałych możliwości wywozu rolniczego na tle zapotrzebowania na rynku rolniczym.

W związku z wymienionymi zadaniami powstaje konieczność postawienia na właściwym poziomie badań ekonomicznych dotyczących efektyw-

ności postępu technicznego; wymaga to, by ekonomiści mogli (podobnie jak to jest w innych krajach) inicjować i przeprowadzać (oczywiście przez zlecenie ich specjalistom w zakresie techniki rolniczej) badania techniczne według swojego planu (np. w zakresie stosowania nawozów, żywienia zwierząt, płodozmianów itd.).

Potrzeby o charakterze bardziej szczegółowym

Poznanie związku pomiędzy poziomem intensywności produkcji a jej efektywnością ekonomiczną.

Poznanie wpływu kierunków produkcyjnych na efektywność produkcji rolniczej.

Określenie właściwej rejonizacji kierunków produkcji i poziomu intensywności w celu uzyskania optymalnej produkcji przy optymalnej jej efektywności.

Pełne opanowanie metod statystyczno-matematycznych oraz metod posługiwania się modelami.

Doskonalenie metod programowania w rolnictwie.

Studia w zakresie systemów zarządzania w rolnictwie.

Określenie przydatności poszczególnych kategorii ekonomicznych (np. koszty jednostkowe produkcji rolniczej) oraz poszczególnych metod badawczych dla określonych celów.

Określenie przydatności poszczególnych sposobów organizacji produkcji i przedsiębiorstw rolniczych dla uzyskania określonych celów.

Studia nad właściwymi miarami oceny sytuacji ekonomicznej.

Badania (kontynuacja) nad rezultatami poszczególnych zarządzeń rządu w zakresie gospodarki rolnej (np. rzeczywiste skutki obecnej podwyżki cen mleka).

Badanie przemian zachodzących w rolnictwie za granicą, wpływających na zakres wywozu z Polski i stąd na kierunki produkcji.

Poza tym daje się zauważyć duży brak prac uogólniających, głównie podręczników uogólniających. Po dziś dzień nie ma w Polsce podręczników, opartych na polskim dorobku, typu: Allgemeine oraz Ange wandte Betriebslehre Blohma lub Economics of Agricultural Production Heady'ego.

V. ANALIZA PORÓWNAWCZA AKTUALNEGO STANU NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH W KRAJU ZE STANEM TYCH NAUK NA ŚWIECIE

W zakresie metod badawczych.

W zakresie opanowania nowszych metod badawczych Polska jest na średnim poziomie europejskim (start od r. 1959).

W zakresie stosowania metod statystyki matematycznej jesteśmy na poziomie wyższym niż średni poziom europejski.

W zakresie stosowania metody programowania liniowego jesteśmy na poziomie nieco niższym niż średni poziom europejski.

W zakresie merytorycznym.

W zakresie badania kosztów i efektywności rolnictwa jesteśmy na jednym z lepszych miejsc w Europie i w świecie. Przyczyną tego, że mimo wszystko mało się o tym wie w skali międzynarodowej jest to, że w żadnym kraju poza Polską język polski nie jest znany i że nie ma publikacji w językach obcych, zwłaszcza w języku angielskim.

W zakresie kalkulacji organicznych w chwili obecnej Polska jest na dobrym miejscu.

W zakresie znajomości istoty jednostkowych kosztów produkcji w rolnictwie Polska zajmuje niezłe miejsce.

W zakresie poznania istoty efektywności inwestycji rolniczych oraz znajomości metod analizy ich efektywności jesteśmy na jednym z lepszych miejsc w Europie.

W zakresie opanowania metod organizacji przedsiębiorstw rolniczych i ich gospodarczego urządzenia Polska posiada poważny dorobek.

W zakresie badania specjalizacji produkcji rolniczej zajmujemy również nieostatnie miejsce w Europie.

W zakresie poznania zmian strukturalnych w rolnictwie i ich roli w gospodarce narodowej jesteśmy na jednym z lepszych miejsc w Europie.

W zakresie ekonomiki i organizacji pracy w rolnictwie mamy też stosunkowo duży dorobek. Główną przyczyną tego, że nie jest on na ogół znany w skali międzynarodowej, jest podobnie jak i w innych sprawach to, że nie mamy publikacji w jednym z europejskich języków, chodzi tu głównie o język angielski, który jak wiadomo jest czytany na całym świecie.

Należałoby (jak już o tym były prowadzone pierwsze rozmowy) zaprosić na rok 1966 lub 1968 Kongres Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie do Polski. Spowoduje to ogromne kłopoty dla organizatorów, lecz stosunkowo nie duże dopłaty z budżetu państwa.

W zakresie teorii organizacji upowszechniania wiedzy rolniczej jesteśmy na dobrym miejscu w Europie. Na to składają się doskonale tradycje międzywojenne i duży obecny wysiłek (przynajmniej ilościowy — jeśli nie jakościowy) w kierunku wypracowania współczesnych metod upowszechniania, dostosowanych do warunków polityczno-gospodarczych.

Istnieje już niezłe rozeznanie co do optymalnych w obecnych warunkach rozmiarów jednostki produkcyjnej w gospodarstwach państwowych. Na dobrym poziomie są również prace badawcze dotyczące rynku rolniczego w Polsce.

To, że praktyka gospodarcza goniąc za wykonaniem doraźnych bieżących zadań gospodarczych i polityczno-społecznych z trudem przyjmuje zalecenia teorii jest rzeczą spotykaną również i w innych naukach. Istnieje bowiem znane zjawisko trudności przenikania teorii do praktyki i nie potrzebuję tego w tym miejscu wyjaśniać.

VI. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA STANU KADR, WYPOSAŻENIA I SIECI PLACÓWEK

Wciąż brak samodzielnych pracowników naukowych. Poza tym istnieje prawie kompletny brak sił technicznych, zwłaszcza dobrej jakości.

W chwili obecnej w wyższych uczelniach (poza pewnymi wyjątkami) istnieje na ogół dostateczna liczba pomocniczych pracowników naukowych. Brak ich jeszcze w instytutach naukowych, w pracowniach badawczych a zwłaszcza w zakładach (w tej liczbie i w rejonowych) doświadczalnych. W instytucjach administracyjnych i gospodarczych silny brak ekonomistów rolnych na zadowalającym poziomie.

Znaczna jednak liczba obecnych pomocniczych pracowników naukowych w wyższych uczelniach przejdzie wkrótce do kategorii samodzielnych pracowników naukowych. Wtedy nastąpi gwałtownie odwrotne zjawisko a mianowicie: brak pomocniczych pracowników naukowych w wyższych uczelniach. Zmuszałoby to do angażowania już w chwili obecnej asystentów do wyższych uczelni rolniczych.

Istnieje kompletny brak drożności w systemie rozwoju specjalistów a w tym i pracowników naukowych w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych, zwłaszcza w zakresie dyscyplin mikroekonomicznych.

Staże asystenckie na wyższych uczelniach tego nie ułatwiają w żadnym razie. Przeciwnie powodują one okaleczenie tej kategorii pracowników raz na zawsze, w zasadzie bez możliwości naprawienia tego zła.

a) Jak wiadomo tzw. staż asystencki jest zaliczany w dalszej pracy zamiast stażu produkcyjnego. Po roku stażu stażysta może być angażowany do pracy w uczelni jako asystent. W ten sposób nie zyskuje praktyki produkcyjnej na poziomie kierownika gospodarstwa. Zdaniem moim nie wolno stażysty zatrzymywać w katedrze. Może być zaangażowany na staż ale musi być delegowany z uczelni do gospodarstwa. Po przynajmniej rocznym stażu może być dopiero przyjęty na dalszy staż do katedry.

b) Dotychczas zarówno jak w teorii i w praktyce nie ma możliwości angażowania do pracy w uczelni, czy instytucie osoby nie będącej stałym mieszkańcem tego samego miasta, w którym znajduje się instytucja zatrudniająca. Powoduje to często selekcję in minus tego rodzaju kategorii pracowników. Należy wprowadzić zasadę posiadania przez uczelnię dla nich domu — hotelu (wyłącznie dla osób samotnych, bez możliwości wprowadzenia współmałżonka), uprawnienie przez Uczelnię do corocznego meldowania czasowego przez 5 pierwszych lat oraz zameldowania na stałe po 5 latach. Poza tym gwarancja otrzymania po 5 latach mieszkania rodzinnego.

Jest rzeczą niedopuszczalną by znaczna część ekonomistów rolnych nie posiadała żadnej praktyki rolniczej produkcyjnej, a więc by nie opanowała zawodu rolnika, nie posiadając równocześnie gruntownej wiedzy ekonomicznej. Należałoby dążyć do ukształtowania dwóch profilów ekonomistów rolnych:

a) rolnika-ekonomisty (Wydział Ekonomiczno-Rolniczy Uczelni Rolniczej) posiadającego odpowiednią praktykę produkcyjną i dostateczny zasób wiedzy ogólno-ekonomicznej (rolnik-przyuczony ekonomista).

b) Ekonomisty rolnego, posiadającego gruntowną wiedzę ekonomiczną (Wyższa Szkoła Ekonomiczna), na poziomie wymaganym od ekonomistów pracowników naukowych, zajmujących się nierolniczymi działami gospodarki narodowej, oraz ogólną znajomość zagadnień techniczno-rolniczych (ekonomista-przyuczony rolnik).

Przy doborze pracowników naukowych do placówek zajmujących się ekonomiką rolnictwa należy dążyć do angażowania pracowników posiadających kilkuletnią praktykę produkcyjną, względnie w rzadszych przypadkach praktykę w organach finansowania lub planowania rolnictwa.

Należy dążyć do złagodzenia dysproporcji w poziomie naukowym pomiędzy różnymi ośrodkami naukowymi.

Wreszcie należy wprowadzić rygorystyczne wymogi w stosunku do młodych pracowników nauki w zakresie dobrej biernej znajomości języków obcych (minimum dwa języki obce: rosyjski i jeden zachodni). Dla pewnej kategorii młodych pracowników wprowadzić rygorystyczne wymogi w zakresie znajomości matematyki stosowanej i statystyki matematycznej.

Dotychczas jak wspomniałem istnieje całkowity brak drożności w zakresie uzupełniania kadry naukowej; jest to najczęściej wynikiem przypadku, że ktoś obiera tę drogę.

W y p o s a ż e n i e.

Ostry brak maszyn liczących a także brak maszyn do pisania. Obydwie te grupy maszyn mylnie są zaliczane do kategorii maszyn biurowych

a nie aparatury badawczej, stąd specjalne trudności w zaopatrywaniu się w nie.

Wśród ekonomistów rolnych (i innych kategorii dyscyplin) istnieje przekonanie o niesłuszności decyzji Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego co do likwidacji Zeszytów Naukowych poszczególnych uczelni, w dotychczasowym ich charakterze, pozwalającym na publikowanie (ze streszczeniami w obcych językach) prac wykonywanych na uczelniach. Z jednej strony utrudnia to rozwój młodszych pracowników naukowych a po drugiej zmniejsza szanse zapoznania z dorobkiem poszczególnych uczelni zarówno specjalistów polskich jak i zagranicznych; natomiast z pewnością fałszywą jest dotychczasowa forma rozpowszechniania tych publikacji. Każdy autor powinien uzyskać maksimum odbitek autorskich, by je wymienić z osobami zainteresowanymi w jego pracach. Zeszyty powinny też znajdować się w normalnej sprzedaży.

Sieć placówek.

Sieć ta byłaby w zasadzie wystarczająca, gdyby nie brak kadr, wyposażenia i środków. Na skutek braku środków w bieżącym roku nie wszystkie prace planowane zostaną wykonane.

Zachodzi potrzeba bliższego powiązania placówek badawczych z gospodarstwami rolnymi: powiązanie to może istnieć w rozmaitych postaciach. Natomiast komórki mikroekonomiczne (m. in. także katedry na uczelniach) powinny posiadać gospodarstwa w których mogłyby decydować o ich organizacji, kierunku i wyposażeniu.

VII. EWENTUALNE UWAGI DOTYCZĄCE DRÓG USPRAWNIENIA PRAC BADAWCZYCH I POPRAWY ISTNIEJĄCEGO ROZWOJU

Publikowanie wyników pożytecznych prac badawczych (m. in. cofnięcie zarządzenia Min. Szkol. Wyższego co do charakteru Zeszytów Naukowych poszczególnych uczelni. Zeszyty te powinny uzyskać ewentualnie inną nazwę — bardziej zindywidualizowaną)*.

Publikowanie w formie skrótowej w języku angielskim (ale czytelnej i zrozumiałej) wyników badań oraz opisu stosowanych metod i rozsyłanie ich (poprzez wymianę) do wszystkich zainteresowanych instytucji w całym świecie.

Możność większego korzystania ze stypendiów zagranicznych (a przynajmniej pokrywania kosztów przejazdów do krajów, gdzie stypendium

* W międzyczasie nastąpiła częściowa zmiana stanowiska Ministerstwa w tej sprawie.

jest wypłacane). M. in. możliwość wyjazdów do ZSRR, co dzisiaj w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych praktycznie nie istnieje.

Możliwość zapraszania w większej skali „visiting professors”.

Powodowanie zapraszania przez zagranicę naszych specjalistów.

Możliwość koleżeńskej wymiany osobowej z ZSRR — z możliwością wybierania (zapraszania) określonych osób.

Spowodowanie praktycznego opanowania języków obcych przez naszych pracowników nauki. Zmiana systemu nauczania języków obcych na uczelniach (lektoraty). Możliwość wysyłania lektorów na praktyki do krajów posługujących się tym językiem, który wykładają.